

**Kutatási beszámoló az F-60866 számú „Mezőgazdasági árak” című OTKA
pályázatról**

A „Mezőgazdasági árak” című, egy éves kutatásunk célja, a piaci erőfölény alkalmazásának a vizsgálata a vertikálisan integrált mezőgazdasági piacokon. A legfontosabb eredményeket a következőkben ismertetjük.

1. A kutatást a piaci erőfölénnyel kapcsolatos irodalom áttekintésével kezdtük. Az élelmiszer termékek piacai kifejezetten alkalmasak az erőfölény tanulmányozására, mivel az élelmiszerlánc mentén található különböző szintek (inputokat előállítók, mezőgazdasági termelők, élelmiszerfeldolgozók, élelmiszer kis- és nagykereskedők) piac szerkezet eltérő. Míg a mezőgazdasági termelők piacait a tökéletes verseny tulajdonságaival szokták leírni, addig a kapcsolódó piacok mind input, mind output oldalról oligopól és oligopszon piacszerkezetek jellemzik. Az agrárközgazdaságban hagyományosan a kiskereskedelmi illetve feldolgozószektorokban megfigyelhető piaci erő alkalmazását szokták az elemzés tárgyává tenni. A gyakorlatban az ezekben a szektorokban működő vállalkozások többféle módon is vissza tudnak élni a piaci erőfölényükkel. A legkézenfekvőbb mód, megemelni az eladási árakat, és/vagy lenyomni a termelési tényező árakat. Egy másik lehetséges alkalmazása a piaci erőfölénynek, az, hogy megnehezíti mások belépését a piacra, vagy elősegíti a versenytársak kilépését a piacról. Az optimálisnál alacsonyabb erőforrásfelhasználáshoz kapcsolódó jóléti veszteségek mellett, a piaci erőfölény a tőkejárandósági tényezők a piaci erőfölényét gyakorló vállalat fölött, illetve alatt levő piacsintek rovására történő újraelosztásához is vezet. A mezőgazdaságra jellemző rugalmatlan kínálat miatt azt várnánk, hogy a piaci erőfölénnyel való visszaélésnek súlyosabb következményei vannak az agrár-élelmiszer szektorban mint a gazdaság egyéb ágazataiban. Az élelmiszeripari ágazatokban megjelenő piaci erőfölénynek egyéb súlyos következménye is lehet, elsősorban az agrárpolitika hatékonyságára. Egyik legfontosabb agrárpolitikai eszköz a termelők bevételeit növelni hivatott mezőgazdasági ártámogatás. Ha azonban a feldolgozók, nagy és kiskereskedők erőfölénnyel rendelkeznek, a szubvenciók számottevő részét megszerezhetik, ezáltal, a tökéletes piaci helyzethez képest csökkentve az ártámogatás hatékonyságát.

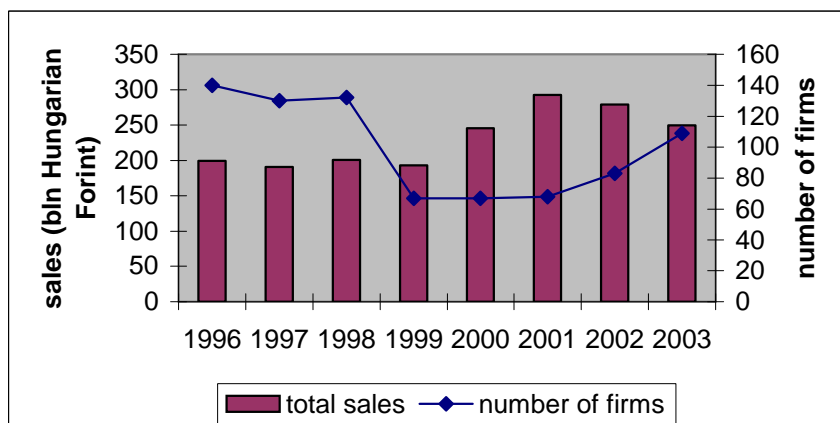
2. A piaci erőfölényt vizsgáló módszertani eljárások két csoportba oszthatók. Az első csoportba a (vertikális) ártranszmisszió elemzés tartozik. Ezen belül, alkalmazott technikától függően kointegrációs vagy küszöb (nem-lineáris adatgeneráló folyamat esetében) kointegrációs módszereket alkalmazhatunk. Ártranszmissziós elemzéssel megállapítható, hogy vajon az árinformáció továbbítása az egymásra épülő piac szintek között szimmetrikus-e (pl. csökkenő termelői árak is ugyanolyan gyorsan, ugyanakkora mértékben továbbítódnak a fogyasztói szintre, mint az esetleges termelői árcsökkenések), valamint hogy melyik a marketing lánc domináns piac szintje, amely meghatározza az árakat. Bár a piaci erő általában az egyik leggyakrabban idézett oka az aszimmetrikus ártranszmisszióknak, ezzel a módszerrel közvetlen tesztelése nem lehetséges, pusztán elméleti megfontolások alapján, vagy az iparági szerkezet vizsgálatából lehet következtetni az aszimmetria kiváltó okára.

A második lehetséges kutatási módszertan az új empirikus piac elméletek (New Empirical Industrial Organisation) irodalmában gyökerezik. Ez a kutatás irányzat szakít hagyományos piacelméleti munkák módszertanával (SPC modell), és a piac szerkezetének leírásából indul ki. Az eljárás a piaci erőfölény jelenlétének a megállapításához egy strukturális piaci viselkedés modellt becsül. A modell szerint, a vállalat viselkedését a kibocsátás (output) vagy kereslet növekedésére válaszoló versenytársak várható reakciója határozza meg. Ezzel a metodológiával a piaci erőfölény jelenléte empirikusan is tesztelhető hipotézis. Az ökonometria modellt, Bresnahan (1982) valamint Muth és Wohlgemant (1999) kutatásaiban megfogalmazott empirikus model nyomán építettük fel.

3. A kutatás empirikus része a hazai a sertéshúspiacon előforduló lehetséges piaci erőfölényt vizsgálta. A sertéshúsról azért esett választásunk, mivel egyrészt nagy a súlya az élelmiszerfogyasztásban, másrészt a piaci erőfölénnyel kapcsolatos vizsgálatok természetes módon egészítették ki korábbi, ugyancsak a sertéshúspiacra vonatkozó ártranszmissziós vizsgálatainkat. Végezetül a nemzetközi irodalom is kiemelt helyen foglalkozik a húsiparban előforduló piaci erőfölényes helyzetekkel. Ennek megfelelően az első lépcsőben részletes feltérképeztük a magyar sertéshússzektor helyzetét. A fontosabb megállapítások a következők:

- a magyar húsipart egy torzított piaci szerkezet jellemzi, sok méretében kicsi, nem túl hatékony vállalattal (1. ábra).

1. Ábra. Magyar húsipari cégek számának és bevételének az alakulása

- a többi élelmiszeripari ágazathoz képest, a piaci koncentráció a magyar húsiparban alacsony (az 5 legnagyobb vállalat piaci részesedése 40%, a szektorba irányuló külföldi direkt befektetések aránya 40%).
- a magyar sertéstenyésztés számos struktúrális változás mellett gyökeresen megváltozott az elmúlt 15 évben (pl. Az 1990-ben számlált 9,5 millió fős állomány 1994-re 4,3 millióra csökkent, és 2003-ig 5 millió fő körül mozgott).
- egy bimodális termelési szerkezet alakult ki, ahol a magántermelők 5 - 7, a gazdasági vállalkozások pedig 3,3 – 3,4 ezer állatot gondoznak.

4. Az empirikus elemzéshez, az 1. táblázatban szereplő változókat használtuk fel (oszlopok szerint, sorrendben: középérték, szórás, minimum illetve maximum értékek).

1. Táblázat.

Változó	μ	σ	Min	Max
Termelői sertés ár	193.1	77.8	71.4	367.0
Növendék sertés ár (HUF/kg)	262.2	128.9	86.5	566.3
Állat állomány (1000 darab)	5294.3	466.9	4340.4	6770.3
Mezőgazdaságban megtermelt sertéshús mennyiség (tonna)	36506.0	6858.1	21597.0	55642.0
Sertéshús fogyasztói ára (HUF/kg)	588.6	224.9	221.7	1047.8
Sertéshús feldolgozás (1000 tonna)	336.9	27.8	296.7	398.9
Idő trend				
Dummy változók				

Cobb – Douglas függvényformájú termelési függvényre alapoztuk a modellt, majd három lépcsős Legkisebb Négyzetek eljárással (3SLS) becsültük meg. A becsült strukturális modell együttthatóinak előjele a várakozásoknak megfelelő, a diagnosztikai tesztek, valamint viszonylag magas R^2 statisztika (73%) azt sugallják, hogy helyes modellt választottunk. A modell legfőbb előnye, hogy a piaci erő mértékéről, illetve szignifikanciájáról képet kapunk. Modellünkben, az erőfölényt mérő változó azonban statisztikailag nem szignifikáns, vagyis nem különbözik nullától. Ebből az következik, hogy monopszónium/oligopszónium erő nem mutatható ki a magyar sertésvertikum termelési szintjén. A termelési szerkezetet figyelembe véve, ez az eredmény meglepőnek tűnhet, ugyanakkor korábbi, más módszerrel (ártranszmissziós elemzés) végzett kutatások is alátámasztják (pl. Bakucs és Fertő, 2005, kutatásukban úgy találták, a termelői és fogyasztói ár közötti transzmisszió úgy hosszú mint rövid távon szimmetrikus). Véleményünk szerint, a kihasználatlan kapacitással küzdő vágóhidak, illetve feldolgozóüzemek közötti éles verseny nem engedi a piaci erőfölény megnyilvánulását az ágazat ezen szintjén.

Végezetül, fontos hangsúlyozni, hogy a sertésvertikumnak csupán az első szintjét elemeztük. Annak ellenére, hogy ezen a szinten nem mutattuk ki, a piaci erő jelen lehet a további piaci szinteken. A supermarket láncok növekvő fontossága és piaci részesedése, valamint a kiskereskedelemben megnyilvánuló gyors koncentrációs folyamat a piaci erő kiskereskedelemben való jelenlétére utalhat.

A kutatás eredményeit hazai, valamint külföldi konferenciákon bemutattuk. Az elhangzott észrevételek figyelembevételével, a publikálni kívánt cikket kiterjesztettük. A cikkben a magyar és a német sertésvertikumban az erőfölény alkalmazását empirikus módszerekkel hasonlítjuk össze. A társszerzőkkel egyetértésben cikkünket a „Journal of Agricultural and Food Industrial Organisation” című szaklapba küldtük be, jelenleg elbírálás alatt áll.